

Bajna György

AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG
ÉS GYERGYÓ¹

Gondban lehetne a könyvismertetésre vállalkozó dr. Garda Dezső e munkája esetében, hiszen egy ismertetőt már megfogalmazott: e kétkötetes munka első kötetéről.

Lehetne, de nincs, hiszen a folytatás anyaga, bár ugyanazon főcím alatt vezeti vissza az olvasót a múltba, mégis kicsit másabb területeket vesz górcső alá. A fejedelmek életének, uralkodásuk hozadékanak számbavétele, gazdaságpolitikájuk, hadviselésük áttekintése e részben nem kap akkora hangsúlyt, mint az első kötetben. A második kötetben inkább a fejedelemség gyergyói népességének sorsa, a gyergyói települések története, az erre legnagyobb hatással bíró események sora elevenedik meg. Hogy időben közelebbi példával éljünk, Gyergyószentmiklós és Tekerőpatak gazdáinak állattartását – ahol ma, a 21. században is él a nyári-téli szállás gyakorlata – keservesen érintette a gyergyói határ lefaragása a Neamți megyeiek által. (A kilyénfalviaknak meg a tölgyesi részen volt nyári szálláshelyük.)

Gyergyószék kialakulása – olvashatjuk a könyvben – megelőzi az okleveles említéseket, például az 1332–34-es pápai tizedjegyzéket, ugyanis mivel önállósulása „konfliktusmentes volt, nem igényelt uralkodói, illetve királyi leiratban való említést”. Pál-Antal Sándor szerint „Gyergyószék is saját önkormányzattal rendelkezett, és a többi székkel egyenrangú volt...”

A *Székely Oklevéltár*ból tudhatjuk, hogy „Gyergyószéket először 1406-ban említették”. Külön széként említése 1462-ben történt, „amikor a brassói bíró panaszt emelt a székely székek ellen, hogy a határon átkelő kereskedők áruit fizetség ellenében engedik behozni és kivinni Moldvába.” Hogy mennyire fontos e dolog tisztázása a történészeknek, érthető, hiszen Gyergyószéknek fiúszékként való számontartását igyekeznek cáfolni, mintegy tiltakozva Gyergyó és népe szerepének kicsinyítése ellen.

1 Garda Dezső: *Az Erdélyi Fejedelemség és Gyergyó*. II. kötet. Budapest, 2019, Kiadó: Hadimúzeum Alapítvány.

Katonai összeírások, peres okiratok, a faluközösségek szokásvilága, a székely önrendelkezés megőrzése érdekében tett megannyi próbálkozás, ennek soha fel nem adása, a kötelességek és kötöttségek egyaránt élénk tárulnak a könyv lapjain.

A korai századokban fontos volt a rendtartás, amit a székely falu önkormányzata felügyelt a falubíró, az esküdtek és a szintén a falugyűléseken, a faluközösség tagjaiból választott jegyző együtműködésével.

E munka dióhéjban összefoglalja az önkormányzat tennivalóit, kezdve a közösség határozatainak végrehajtásán át a közösség és annak vagyona védelméig, illetve a vétkesek felelősségre vonásáig.

Érdekes a tízesek szerepének íve is. A 15–16. században jelentős változások történtek, amikor az ország vezetői mindent elkövettek a hadkötelesség családonkénti számonkéréséért, ám ezt „csupán a lófők esetében sikerült érvényesíteni”. Egy 1558-ból származó forrás szerint, de különösen az 1562-es felkelést követően a székelység társadalmi rangja drasztikusan rosszabbá vált. Fél évszázad után aztán a fejedelmek kénytelenek módosítani a székelyekkel szemben gyakorolt politikájukon, „fejenkénti (családonkénti) hadba szállás kötelessége mellett visszakapták ősi jogaik nagy részét”.

Hosszú időn át a fejedelmek „figyelmen kívül hagyták a tízes katonaaállító feladatkörét, mégis a század végi lustrák és II. Rákóczi Ferencnek az 1704-es esztendei katonai összeírása is jelzi, hogy a későbbiekben is számon kellett tartaniuk a tízesek hadszervező szerepét...”

Hogy a tízesek milyen fontosak voltak még a 19. század végén is, azt a közösségeken belüli szerveződési súlyuk jelzi, hiszen a közösség földjeinek felosztása vagy bárkinek a birtokba helyezése csak a szervezet tudtával történhetett. Eladdig, hogy pl. Gyergyószentmiklósön akár az egyéni foglalóktól is visszavették a területeket, és ismét közterületekké változtatták: „a két alsó tízes a Fehérpatak, a két középső tízes a Káruly vesze, míg a két felső tízes az Oláh bükk nevű szántóföldeket vette vissza foglalóiktól”. (A szentmiklói gazdálkodók még a 20. század közepén is pontosan tudták a tízesek határait, a tízesekhez tartozó területeket, az öregebbek pedig lakhelyük meghatározásánál csak a tízes után említették az utcát és házszámot. A Magyar Párt pedig a tízesek alapján szervezte meg a választások lebonyolítását

az 1920-as trianoni döntés után is!) De olvashatunk a nyílföldekről, meg a székely örökösödési szokások kapcsán a fiúsított leányokról is.

Dr. Garda Dezső számára a tények, a pontos adatok felhasználása az iránytű. Akit érdekel, a könyv lapjain rábukkanhat gyergyói gyökereire. A székelység régmúltja csak érintőlegesen van jelen, több részletet tár fel az 1500–1711 közötti igen mozgalmas időkből.

A szerző foglalkozik a székgyűlésekkel, a faluszéke és a falugyűlés közötti különbséggel, a székely katonai rangokkal (hadnagy, kapitány), a székely közigazgatási tisztségekkel, hatáskörökkel (királybíró, alkirálybíró), a falutörvénnyel stb. (Ez utóbbi külön büszkeséggel töltheti el a gyergyóiakat, hiszen már 1581-ben két falutörvényt is megfogalmaznak Gyergyóban: a szentmiklósi és az újfalvit. A szentmiklósi bevezetőjében ez olvasható: „Mi ki(k) vagyunk Gyergyó székbén Szent Miklós falvában lakozandók, nemes darabontok, és vajda úrnak ónagyságának jobbágyi közönséggel mind tellyes falu, irattuk emlékezetre ez levelet.”) Bizonyítékok arra, hogy nem holmi szedett-vedett népség lakta e vidéket, hanem rendtartásra igényt tartó székely közösség, amelyet választott vezetők irányítottak.

Ez alkalommal nem a „nagyok” a főszereplők, hanem a települések élő alapkövei: a székelyek. Katonáskodás, háborúskodás, perek, az ősi székely szabadság megnyirbálása elleni lázadások, hűség és e föld feltétel nélküli szeretete töltötte ki az itt lakók életét, akik főleg nem főurak voltak... (Kivéve a Lázárokat, akik megjelenésük után meghatározó szerepet játszottak Gyergyó életében, ezért a szerző róluk gazdagabb ismeretanyagot bocsát olvasói rendelkezésére). Lapozunk bele *A Lázár család gyergyói otthonalapítása* című fejezetbe: A Kászonokban és Csíkban megerősödött Lázár család első képviselője Gyergyóban Bálint. Ő 1435-ben telepedik le. Hol Kászonszék hadnagyának, hol a szék bírójaként, fiát, Andrást pedig Gyergyó- és Kászonszék legnagyobb főuraként emlegetik. 1494-ben magát már gyergyóinak nevezi Lázár András, aki római zarándokútja után a mai kolostor helyén öt kápolnát építtetett. Vele hozható kapcsolatba a szárhegyi remetesség létrehozása is. 1506-ban pedig az agyagfalvi székely nemzetgyűlésen a nemzetgyűlés elnöke. (Ekkor fogalmazták meg azt a székelységet védő constitutiót is, amely csaknem külön országgént határozza meg Székelyföldet – olvashatjuk).

Mind a 16., mind a 17. században a Lázárokkal kapcsolatban az okiratok nem egyszer őriznek adatokat erőszakos foglalásokról. 1530-tól Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék alárendelődött a Lázár családnak: Lázár I. István e székek első királybírója lehetett, 1536-tól Lázár János pedig szintén. Az 1562-es székely felkeléskor Lázár Istvánt a felkelők oldalán találjuk, hogy csak az 1566-os tordai diétán kaphasson kegyelmet. Majd még az év július 11-én János Zsigmond már 57 jobbágyot adományoz neki...

Lázár II. András 1593. és 1597. között a három szék főkirálybírója. Nevéhez kötődik a románság betelepítése, Vasláb létrehozása. 1592-ben áttért a református hitre, a gyergyószentmiklósi, gyergyóalfalvi, gyergyóújfalvi és szárhegyi templomokból kidobatta az oltárokat, elégette a szentképeket... Rövid idő múlva ellenben visszatért a katolikus hitre és visszarakatta az oltárokat. (A néhány évig udvarában nevelkedő unokaöccse, Bethlen Gábor se rajongott érte.)

1596-ban, amikor a gyergyóiak fellázadtak a régi szabadság visszaszerzése érdekében, ő értesítette a fejedelmet, s vérfürdő lett az eredménye, illetve Lázár András hatalmának megerősödése. A Lázárok viselkedéséről (kiemelten IV. Istvánról) megállapítható, hogy vagyonszerzésre törekvés és a szabad székelyek jobbágysorba süllyesztése jellemző.

Nemsokára jött Mihály vajda rövid uralkodása, aki 1599-ben visszaadta a székelység ősi szabadságát, amit 1601-ben Báthory Zsigmond megerősített. A közszekelyek sorsán aztán Bocskai István, Rákóczi Zsigmond tovább könnyített. (Rákóczi Zsigmond fejedelem adott 1607-ben vásárjogot Gyergyószentmiklósnak).

Mint már említettük, a munka számos adatot közöl a gyergyói települések népességéről is. 1567-ben például összesen 289 kaput írtak össze. (A kaput több család képezte). Az 1569-es összeírásból pedig már a 48 gyergyói nemes, valamint lófő nevével is megismerkedhetünk. A Bethlen Gábornak készült, 1614-ben összeállított lustrákból az is kiviláglik, hogy a gyergyói települések létszáma igen jelentős volt.

A könyvben számos táblázat segít az ismeretszerzésben. 1614-ig például kevés adattal rendelkezünk a gyergyói lófőkről: 1569-ben 48 család, 1602-ben 42 család, 1614-ben 80 családot jegyeztek lófőnek.

Bethlen Gábor is számos arra érdemesültet (hadban kitüntet mesterebereket is) a nemesek sorába emelt. És büszkén gondolhatunk

eleink hölgytagjaira, akik ma már elképzelhetetlen helytállásra voltak képesek: szülés, nevelés, a hadba vonult férj helyett a legnehezebb mezőgazdasági munkákra, s hogy szükség esetén védtelen ne maradjon a közösség, még a fegyverviselésben is jelentős szerepet vállaltak. A lovas puskás asszonyokról is falvanként közöl adatokat. (Gábor deák itthon maradottakból összehívott „hadát” jelentős létszámban képezték asszonyok. Az asszony nép nélkül a martalóc betolakodók örvendhettek volna az 1658. szeptemberi csatában is. Helytállásuknak köszönhetően él ma is az erőt adó Tatár-domb története a gyergyóiak emlékezetében.)

Településtörténetek sora követi a gyergyói falvak kialakulását, összeírások alapján számba vett családnevek, a családok nagysága, rangja és gazdasági helyzete. Ezek mellett az akkori peres okiratokban való tallózás teszi teljessé a képet. A peres okmányok az ősi törvények betartásának igényét is vázolják, s jelzik: hogy betartásuk – főleg a hatalommal rendelkezők részéről – csak addig volt fontos, ameddig az ők érdekeiket szolgálta.

Minden gyergyói falu monográfiájának alapkövei megtalálhatók a több mint 900 oldalas munka első 830 oldalán. A családnevek tanulmányozásával hiteles képet kapunk a települések népének mozgásáról, helyváltoztatásairól is, egyes családok emelkedéséről, esetleg sanyarúbb sorba kerüléséről, pusztításokról, az igen kevés dicső pillanatról. (Azok egy kézen megszámolhatók).

Mégsem lemondást, bánatot sugalmazó munka e második kötet. Inkább kíváncsivá tesz és figyelmeztet, mert a mulandóságban pontosan kivetíti a megörzendőt is.

A gyergyószentmiklósi F&F International Kft. nyomdából 2018–19-ben kijött két újabb Garda-könyv ismételten igazolja: mindig kerül új ismeret, felbukkan fontos, önazonosságunk erősítése szempontjából nélkülözhetetlen adat, ha van, aki kibányássza a levéltárak mélyéről.

Az pedig, hogy a nyomda ördöge sem ül nyugton, egy képaláírás esetében érhető tetten: Kovács Dénes helyett Szabó András szerepel a képen.